

CAIETE DE DREPT PENAL

Criminal Law Writings

Nr. 2/2013

Editat de **S.C. Universul Juridic S.R.L.**

Copyright © **S.C. Universul Juridic S.R.L.**

Toate drepturile asupra prezentei ediții aparțin

S.C. Universul Juridic S.R.L.

Nicio parte din acest volum nu poate fi copiată fără acordul scris
al **S.C. Universul Juridic S.R.L.**

REDACTIE: tel./fax:**021.314.93.13**
tel.: **0732.320.666**
email:**redactie@universuljuridic.ro**

DEPARTAMENTUL tel.:**021.314.93.15**
DISTRIBUȚIE: fax:**021.314.93.16**
email:**distributie@universuljuridic.ro**

www.universuljuridic.ro

Revista indexată în: **www.ebscohost.com**

www.ceeol.com; www.ssrn.com; www.heinonline.org

Baze de date internaționale recunoscute pentru domeniul științelor juridice
(conform Anexei 1 pct. 1 din Ordinul ministrului educației, cercetării,
tineretului și sportului nr. 6560/2012)

<http://law.ubbcluj.ro/revista.php>

ISSN: 1841-6047

CAIETE DE DREPT PENAL

■ COLEGIUL EDITORIAL

Prof. univ. dr. Florin Streteanu – director
Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca

Prof. dr. Gheorghică Mateuț – membru
Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca

Conf. univ. dr. Sergiu Bogdan – membru
Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca

■ COLEGIUL ȘTIINȚIFIC

Prof. dr. Miguel Angel Boldova Pasamar
Facultatea de Drept, Universitatea din Zaragoza (Spania)

Prof. dr. Ann Jacobs
Facultatea de Drept, Universitatea din Liège (Belgia)

Jud. Lavinia Lefterache
Facultatea de Drept, Universitatea din București; Judecător Înalta Curte de Casație
și Justiție

Prof. dr. Viorel Pașca
Facultatea de Drept, Universitatea de Vest, Timișoara

Prof. dr. Valerian Cioclei
Facultatea de Drept, Universitatea București

Prof. dr. Catherine Marie
Facultatea de Drept, Universitatea La Rochelle (Franța)

Prof. dr. Tudorel Toader
Decan – Facultatea de Drept, Universitatea Al. I. Cuza, Iași, Judecător Curtea
Constituțională

Secretari de redacție:

Lect. univ. dr. Daniel Nițu
Lect. univ. dr. Diana Ionescu
Călin Mureșanu

Editura UNIVERSUL JURIDIC

În atenția colaboratorilor

În conformitate cu dispozițiile art. 42 teza a II-a din Legea nr. 8/1996 privind dreptul de autor și drepturile conexe, pentru încheierea contractului de editare având drept obiect opere utilizate în presă nu este obligatorie forma scrisă. În consecință, acceptarea de către redacție a materialelor trimise spre publicare implică încheierea valabilă a contractului de editare.

Contractul de editare include următoarele clauze principale:

- a) autorul cesionează cu titlu exclusiv Editurii Universul Juridic dreptul de a reproduce (în Revista Caiete de Drept Penal) și de a difuza opera în acest format pe întreg teritoriul României;*
- b) autorul cesionează cu titlu exclusiv Editurii Universul Juridic dreptul la înregistrarea, totală sau parțială, a lucrării pe suporturi de imagine, de sunet sau de date, la înregistrarea în bănci de date, ca și dreptul la multiplicare, difuzare și redare on-line (prin cablu sau unde radio);*
- c) durata cesiunii coincide cu durata existenței dreptului.*

Orice material destinat publicării va fi trimis, purtând în mod obligatoriu semnătura olografă a autorului, la redacția Revistei Caiete de Drept Penal, Facultatea de Drept, str. A. Iancu nr. 11, cod 400089, Cluj-Napoca, în atenția secretarilor de redacție Daniel Nițu sau Diana Ionescu; pentru operativitate, este recomandabil ca ele să fie trimise, în același timp, în format electronic, la adresa cdp@law.ubbcluj.ro sau cdp@universuljuridic.ro.

Rugăm ca autorii să precizeze alături de nume, profesia și, eventual, titlul didactic sau științific, adresa poștală și electronică (e-mail), precum și numărul de telefon la care pot fi contactați. De asemenea, autorii trebuie să menționeze contul IBAN, Banca, sucursala, precum și codul numeric personal (CNP).

Sursele bibliografice vor fi citate complet, menționând inițiala prenumelui și numele autorului, lucrarea, editura, locul și anul apariției, paginile. Abrevierile utilizate trebuie să urmeze sistemul indicat în revistă. Autorii sunt rugați să trimită și un rezumat al articolului sau notei, în limba română, de aproximativ 1/2-1 pagină.

În cazul materialelor expediate redacției prin e-mail, autorii vor primi o confirmare a recepției în termen de 2-3 zile. Pentru a evita orice disfuncționalități în transmiterea documentelor, rugăm autorii ca, în eventualitatea în care în termenul menționat nu au primit confirmarea, să contacteze, printr-un nou mesaj, redacția.

Fiecare material va fi înaintat Consiliului editorial, care, în termen de cel mult 60 de zile, va lua o decizie în privința publicării, comunicată de îndată autorului. Autorul se obligă ca, pe durata acestui termen, iar în caz de acceptare, până la data publicării, să nu trimită același material unei alte publicații.

Materialele neacceptate spre publicare nu se restituie.

ABREVIERI

alin.- alineat (ul)
apud- citat după
art.- articol (ul)
c.- contra
c9- completul de 9 judecători al Î.C.C.J. (C.S.J.)
C.A.- Curtea de Apel
C.C.- Curtea Constituțională
CD- culegere de decizii ale fostului Tribunal Suprem pe anul...
CEDO- Curtea Europeană a Drepturilor Omului
CJCE- Curtea de Justiție a Comunităților Europene
CLF- Criminal Law Forum
CLR- Criminal Law Review
C. civ.- Codul civil
C. pen.- Codul penal
C. proc. pen.- Codul de procedură penală
C.S.J.- Curtea Supremă de Justiție
D.L.- Decret-lege
D.N.A.- Direcția Națională Anticorupție
Dreptul- Revista Dreptul
ed.- ediție
Ed.- Editură
H.G.- Hotărârea Guvernului României
ICCJ- Înalta Curte de Casație și Justiție
JCP- *Juris-classeur périodique. éd. Générale. La semaine juridique (jurisprudență franceză)*
JOCE- Jurnalul Oficial al Comunităților Europene (Seria „L” – Legislație; Seria „C” – Comunicări și Informații)
Jud.- Judecătoria
Jur. Gen.- Jurisprudența generală
loc. cit.- locul citat
M. Of.- Monitorul Oficial al României, partea I
n.n.- nota noastră
n.trad.- nota traducătorului
nr.- numărul
N. R. - Nota redacției
O.G.- Ordonanța Guvernului
op. cit.- opera citată
O.U.G.- Ordonanța de Urgență a Guvernului
p.- pagina
parag.- paragraful

pct.- punctul

pen.- penal(ă)

PL- Pro Lege

Plen Trib. Suprem- Plenul fostului Tribunal Suprem

precit. - precitat

RDPC- Revue de droit pénal et de criminologie

RIDP- Revue Internationale de Droit Pénal

RSC- Revue de sciences criminelles et de droit pénal comparé

RTDH- Revue trimestrielle des droits de l'homme

SCJ- Studii și cercetări juridice

SDR- Studii de drept românesc

s.n.- sublinierea noastră

S.U.- Secțiunile Unite ale ICCJ (CSJ)

Trib.- Tribunalul

T.B.- Tribunalul București

Trib. Suprem- Tribunalul Suprem

v.- versus

vol.- volumul

Dreptul acuzatului de a avea acces la dosarul cauzei, din perspectivă europeană și națională

Corina UNGURAȘ

The right of the accused to access the case file. A Domestic and European Approach

□ ABSTRACT

The right of the accused to adequate time and facilities necessary for the preparation of the defense, which represents a guarantee of the right to a fair trial mentioned under article 6 paragraph 3 letter b) in the European Convention of Human Rights, also entails the right to access the case file. Any attempt of the accused to adequately organize the defense in a restriction-free manner would not be otherwise possible.

The study focuses on presenting the European Court of Human Rights jurisprudence on the matter, whilst distinguishing between the main trial that establishes the guilt of the individual in question and the precursory procedures to deciding an individual's freedom, as well as the interpretation given to the right of the accused to access the case file, in light of the functions the latter fulfills in the general context of the procedure and in relation to the other general and special guarantees of the right to a fair trial.

Moreover, the present study is concerned with analyzing the implications of the right to access the case file in different phases and stages of a criminal trial in the Romanian judicial system, especially in the criminal investigation phase, in the practice of which multiple issues have appeared. The absence of a distinct provision dedicated to recognizing access to the case file in the criminal investigation phase has determined judicial practice to adopt and motivate solutions that may be arguable through direct reference to the European Court of Human Rights jurisprudence or by analogy with other criminal trial institutions, while being vulnerable to pertinent criticism and thus robbed of their bold and innovative character.

Finally, the author approaches the legislative modifications deriving from the entrance into force of the new Code of criminal procedure and advances the first problems bound to arise in judicial practice as a result of applying the new provisions to the subject of the right to access the case file.

□ **KEYWORDS:** *adequate time, facilities, preparation of the defense, case file, European Convention of Human Rights, ECHR' case-law, Romanian judicial system, precursory procedures, criminal investigation phase, Romanian new Code of criminal procedure.*

I. Considerații introductive

Obiectul lucrării de față îl constituie analiza implicațiilor pe care le are asupra procedurii penale dreptul oricărui acuzat în materie penală de a dispune de timpul și facilitățile necesare pregătirii apărării, garantat de art. 6 parag. 3 lit. b) din Convenția pentru apărarea drepturilor omului și libertăților fundamentale¹, în special dreptul recunoscut persoanei acuzate de a avea acces la dosarul cauzei. Analiza acestei garanții nu se poate face fără prezentarea cadrului mai larg din care ea face parte – *dreptul la un proces echitabil* – și a celorlalte garanții generale și speciale în materie penală, întrucât, astfel cum reamintește Comisia Europeană a Drepturilor Omului, garanțiile specifice enunțate în art. 6 parag. 3 din Convenție nu pot fi luate în considerare în mod izolat, ci trebuie interpretate în lumina funcțiilor pe care le îndeplinesc în contextul general al procedurii². Acestea ilustrează noțiunea de proces echitabil cu privire la situațiile procesuale tipice care apar în cazurile penale, astfel că scopul lor intrinsec este de a asigura sau de a contribui la asigurarea echității procedurii penale, în ansamblu³, neputând fi desprinse din „trunchiul comun în care sunt reunite”⁴.

Importanța temei rezidă în problemele pe care le ridică dreptul învinutului sau inculpatului de a avea acces la dosarul cauzei, inclusiv cele specifice sistemului românesc de proces penal, cu precădere în faza de urmărire penală. Lipsa unor prevederi legale exprese în sensul recunoașterii acestui drept a dat naștere unei practici judiciare neuniforme. Confruntate cu imposibilitatea refuzului de a judeca o cerere, pe motiv că legea nu prevede, respectiv este neclară sau incompletă⁵, instanțele judecătorești și-au motivat deciziile prin raportare la alte instituții procesuale penale, aspect ce suscită dezbateri la nivelul dispozițiilor legale și principiilor de drept și prezintă un interes practic de actualitate.

De asemenea, lucrarea de față își propune și o analiză a evoluției legislative, dar și jurisprudențiale, care a avut și continuă să aibă loc pentru alinierea sistemului român la exigențele europene și transpunerea în plan intern a unor concepte fundamentale pentru procedura penală, cum sunt „dreptul la un proces echitabil”, „dreptul la apărare”, „egalitatea de arme”.

II. Dreptul la un proces echitabil

1. Preliminarii

Astfel cum a fost prevăzut în Convenția de la Viena din anul 1966⁶, preambulul unui tratat formează parte integrantă din acesta, având o mare utilitate pentru determinarea

¹ Ratificată de România prin Legea nr. 30/1994, publicată în M. Of. nr. 135 din 31 mai 1994, denumită în continuare Convenția (europeană).

² Comisia, 12 iulie 1984 *Can c. Austriei*, parag. 48. Toate hotărârile la care se face referire în prezenta lucrare, sunt disponibile pe site-ul oficial al instituției (<http://www.echr.coe.int/ECHR/FR/Header/Case-Law/Decisions+and+judgments/HUDOC+database/>).

³ Comisia, decizia din 11 decembrie 1986, în cauza *Ross c. Marea Britanie*, p. 189.

⁴ CEDO, hotărârea din 13 mai 1980, în cauza *Artico c. Italia*, parag. 32.

⁵ Potrivit art. 4 alin. (2) din Legea 303/2004, privind statutul judecătorilor și procurorilor, publicată în M. Of. nr. 826 din 13 septembrie 2005, *Judecătorii nu pot refuza să judece pe motiv că legea nu prevede, este neclară sau incompletă*.

⁶ Numită și „Legea Tratatelor”.

obiectului și scopului instrumentului pe care îl interpretează. În ceea ce privește Convenția pentru apărarea drepturilor omului și libertăților fundamentale, pasajul cel mai semnificativ din preambul îl constituie cel în care guvernele semnatare afirmă că „statele europene animate de același spirit și posedând un patrimoniu comun al idealului și al tradițiilor politice, al respectului libertății și al preeminenței dreptului, iau primele măsuri pentru asigurarea garanției colective a anumitor drepturi enunțate în Declarația Universală” din 1948, aceasta fiind rațiunea atașamentului lor sincer la principiul preeminenței dreptului⁷.

În concordanță cu principiul bunei-credințe, principiul preeminenței dreptului trebuie să fie avut în vedere în interpretarea prevederilor art. 6, în contextul lor și în lumina obiectului și scopului Convenției și implică organizarea unei bune administrări a justiției, credibilă, sigură, imparțială și independentă pentru cei care ajung în fața instituțiilor judiciare⁸.

Dreptul înscris în art. 6 are o aplicație generală pentru toate procesele civile și penale ori „asimilate” acestora, prin punerea în valoare a unor noțiuni care, sunt specifice Convenției. Dreptul instituit de acest text, raportat la substanța lui, este un drept de ordin procesual ce garantează apărarea tuturor drepturilor personale și patrimoniale ale unui subiect de drept, în cadrul procedurilor interne. Apărarea acestor drepturi urmează a fi realizată în cadrul unui proces care, prin garanțiile ce, în mod imperativ, trebuie a fi respectate, se înscrie în coordonatele unui proces echitabil, în sensul Convenției. În plus, statele semnatare și-au asumat obligații de natură să asigure ca drepturile garantate de Convenție să fie concrete și efective, nu teoretice și iluzorii, iar cele cuprinse în art. 6 au tocmai acest scop: efectivitatea dreptului la un proces echitabil, rămânând la latitudinea statelor adoptarea, în ordinea juridică internă, a acelor măsuri corespunzătoare realizării acestei obligații. Astfel, privit ca obligație ce revine statelor contractante prin aderarea la Convenție, el poate fi analizat ca un adevărat drept substanțial, cu sancțiunea specifică – angajarea răspunderii internaționale a statelor în cauză – în caz de nerespectare a uneia din componentele sale⁹.

Garanțiile instituite de art. 6 parag. 1 din Convenție se aplică tuturor procedurilor judiciare, civile sau penale, impunând derularea acestora în așa fel încât să fie atins obiectul și scopul pentru care au fost prevăzute și anume, judecarea să se realizeze în cadrul unui „proces echitabil”, fie aceasta privitoare la o „contestație” a drepturilor și obligațiilor cu caracter civil, fie a oricărei „acuzatii penale”.

■ 2. *Garanțiile dreptului la un proces echitabil*

Dincolo de soluțiile de ordin general ale instanței europene ce conturează conținutul desfășurării unui proces echitabil și de condițiile impuse expres de art. 6 din Convenție unui asemenea proces, din jurisprudența organelor europene pot fi sintetizate și alte principii ce aveau să fie circumscrise aceleiași noțiuni de „proces echitabil”, fără ca acestea să se regăsească *in terminis* în textul analizat. Facem referire aici la egalitatea armelor, respectarea contradictorialității, motivarea deciziilor, dreptul acuzatului de a păstra tăcerea și de a nu contribui la propria sa incriminare, fără ca între acestea să se poate face o demarcație netă. Aceste garanții sunt constituite în tot atâtea obligații pentru puterile publice de a asigura punerea lor în practică, realizarea lor efectivă. Ele trebuie să se regăsească, în principiu, în toate stadiile unei proceduri de judecată, atât în civil, cât și în

⁷ CEDO, hotărârea din 21 februarie 1975, în cauza *Golder c. Marea Britanie*, parag. 34.

⁸ C. Bîrsan, *Convenția europeană a drepturilor omului, Comentariu pe articole*, Ed. C.H. Beck, București, 2010, p. 357.

⁹ *Ibidem*.

penal, evident, prin raportare la competența și specificitatea procedurii în fața fiecărei jurisdicții componente ale unui sistem național de drept¹⁰.

În materie penală, sunt instituite unele garanții specifice. Este rațiunea pentru care, pe de o parte, art. 6 parag. 2 din Convenție recunoaște fiecărui acuzat prezumția de nevinovăție - orice persoană „acuzată” de săvârșirea unei infracțiuni este prezumată nevinovată până când vinovăția sa nu a fost legal stabilită -, iar, pe de altă parte, art. 6 parag. 3 din Convenție instituie unele drepturi prevăzute în favoarea oricărui „acuzat”. Dintre aceste drepturi amintim: dreptul de a fi informat în termenul cel mai scurt asupra naturii și cauzei acuzației ce i se aduce; de a dispune de timpul și facilitățile necesare formulării apărărilor sale; de a se apăra singur, prin apărător ales sau, dacă nu dispune de mijloace materiale, prin apărător desemnat din oficiu; de a interoga atât martorii în apărare, cât și cei în acuzare; iar dacă nu vorbește limba în care se derulează procesul, de a fi asistat gratuit de un interpret¹¹ etc. Subliniem că aceste drepturi nu au un caracter exhaustiv, întrucât textul prevede că orice acuzat „are, *mai ales*, dreptul (...)”, reieșind prin interpretare că există și alte drepturi.

În ceea ce privește aplicabilitatea acestor garanții, textul poate părea înșelător: el vorbește despre drepturi pe care le are orice persoană „acuzată” de săvârșirea unei infracțiuni, ceea ce ar putea conduce la ideea că aceste garanții se aplică numai cu privire la faza de judecată a procedurii penale. În realitate, printr-o interpretare extensivă, Curtea Europeană a Drepturilor Omului¹² a lărgit sfera de aplicare a garanțiilor procesului echitabil – cu precădere a celor referitoare la drepturile la apărare – și la faza anterioară procesului, considerând că aceste garanții sunt aplicabile nu doar pe parcursul fazei de judecată, ci și pe parcursul fazei de instrucție¹³. Astfel, în cauza *Imbrioscia c. Elveției*, Curtea Europeană nu a acceptat fără rezerve primul argument al Guvernului conform căruia nici dreptul intern și nici Convenția europeană nu garantează în mod direct avocatului apărării dreptul de a fi prezent la interogatoriul clientului său în stadiul audierilor acestuia de către poliția și procurorul de district din Zürich. Instanța europeană a arătat că, într-adevăr, art. 6 din Convenție are ca finalitate principală, în materie penală, asigurarea unui proces echitabil în fața unui tribunal competent să decidă asupra fondului acuzației, dar nu rezultă de aici că se dezinteresează de fazele ce se derulează înainte de faza de judecată. Un argument în acest sens ar putea să fie „termenul rezonabil” prevăzut de art. 6 parag. 1 din Convenție, care începe să curgă de la notificarea „acuzației”, în sensul autonom și material atribuit acestei noțiuni. Tot astfel și celelalte exigențe ale art. 6 și, în special ale parag. 3, pot, de asemenea, să joace un rol *mainte* de sesizarea judecătorului pe fond dacă, și în măsura în care, neobservarea lor inițială riscă să compromită grav caracterul echitabil al procesului¹⁴.

Toate garanțiile instituite de art. 6 din Convenție, de ordin general, cum sunt cele prevăzute în primul său paragraf sau instituite numai pentru procesul penal, care sunt cuprinse în celelalte paragrafe ale sale, asigură respectarea dreptului la un proces echitabil¹⁵ pentru orice justițiabil. Acesta este motivul pentru care dreptul de acces la dosarul cauzei, ca parte componentă a dreptului special de a dispune de timpul și de înlesnirile necesare

¹⁰ *Idem*, p. 486 și urm.

¹¹ *Idem*, p. 532.

¹² Denumită în continuare Curtea (europeană).

¹³ F. Sudre, *Drept european și internațional al drepturilor omului*, Ed. Polirom, București, 2006, p. 294.

¹⁴ CEDO, hotărârea din 24 noiembrie 1993, în cauza *Imbrioscia c. Elveția*, parag. 36.

¹⁵ CEDO, hotărârea din 28 martie 1990, în cauza *Granger c. Marea Britanie*, parag. 43; CEDO, hotărârea din 27 februarie 1980, în cauza *Deweer c. Belgia*, parag. 56.

pregătirii apărării sale, urmează a fi tratat prin raportare la prevederile generale ale art. 6 din Convenție, cu care face corp comun.

Încă de la începutul analizei noastre este necesar să amintim că, potrivit art. 19 din Convenție, sarcina instanței europene de contencios al drepturilor omului constă în asigurarea respectării angajamentului asumat prin această Convenție de către statele contractante. Ea nu este chemată, în special, să examineze erorile de fapt sau de drept ce se pretind a fi fost, eventual, comise de către jurisdicțiile interne, decât dacă și în măsura în care asemenea erori ar fi putut aduce atingere drepturilor și libertăților apărute prin Convenție și prin protocoalele sale adiționale¹⁶. Art. 6 din Convenție garantează fiecărei persoane dreptul la un proces echitabil, dar nu reglementează, de exemplu, probleme privitoare la admisibilitatea și aprecierea probelor¹⁷ sau referitoare la vinovăția acuzatului într-o cauză penală, aspecte ce țin de competența de reglementare a dreptului intern al statelor contractante¹⁸, obligațiile instituite în sarcina acestora fiind obligații de rezultat. Astfel, statele au o deplină libertate în a alege mijloacele utile care să permită sistemului lor judiciar să atingă toate scopurile art. 6: accesul liber la justiție, celeritate, publicitate, egalitatea armelor etc.¹⁹. În consecință, Curtea Europeană are a examina dacă procedura în discuție, în ansamblul ei – prin aceasta înțelegând modalitatea de prezentare a mijloacelor de probă – a avut un caracter echitabil²⁰.

III. Dreptul acuzatului de acces la dosarul cauzei, în jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului

Privit ca o garanție specială în materie penală, art. 6 parag. 3 lit. b) din Convenția europeană vine să consacre în mod explicit dreptul la apărare, enunțând că orice acuzat are dreptul să dispună de timpul și de facilitățile necesare pentru a-și pregăti apărarea. Însăși titulatura acestui drept arată că el se referă la posibilitatea ce trebuie acordată unei persoane împotriva căreia există o acuzație în materie penală de a-și asigura apărarea constând în tot ceea ce este necesar pentru pregătirea procesului ce se va desfășura în fața instanței, fiindu-i puse la dispoziție atât timpul necesar, cât și mijloacele materiale și juridice adecvate, care folosesc sau pot să folosească la pregătirea apărării²¹.

Cum sistemele statelor membre sunt extrem de eterogene cu privire la definirea naturii penale sau civile a unei proceduri, organele jurisdicționale de la Strasbourg au definit noțiunea de „acuzație în materie penală”, în mod autonom²², independent de calificarea din dreptul intern al statului în cauză, arătând că aceasta reprezintă o notificare oficială, ce emană de la o autoritate competentă, a faptului că unei persoane i se impută săvârșirea

¹⁶ C. Bîrsan, *op. cit.*, p. 425.

¹⁷ CEDO, hotărârea din 23 octombrie 1996, în cauza *Ankerl c. Elveția*, parag. 38.

¹⁸ CEDO, hotărârea din 12 iulie 1988, în cauza *Schenk c. Elveția*, parag. 45-46; CEDO, hotărârea din 9 iunie 1998, în cauza *Teixeira de Castro c. Portugalia*, parag. 34; CEDO, hotărârea din 20 noiembrie 1989, în cauza *Kostovski c. Olanda*, parag. 39.

¹⁹ R. Chiriță, *Convenția europeană a drepturilor omului, Comentarii și explicații*, Ed. C.H. Beck, București, 2008, p. 196.

²⁰ CEDO, hotărârea din 9 iunie 1998, *precit.*, parag. 34; CEDO, hotărârea din 23 aprilie 1997, în cauza *Van Mechelen și alții c. Olanda*, parag. 50; CEDO, hotărârea din 26 martie 1996, în cauza *Doorson c. Olanda*, parag. 67; CEDO, hotărârea din 23 octombrie 1996, *precit.*, parag. 38.

²¹ C. Bîrsan, *op. cit.*, p. 547 și urm.

²² R. Chiriță, *op. cit.*, p. 197.